

ERKEN ALMAN ROMANTİKLERİNİN AYDINLANMA'YA İLİŞKİN TUTUMLARI ÜZERİNE

Banu ALAN SÜMER*

Öz

Bu çalışmada Romantiklerin doğa anlayışlarına, romantizmin felsefi arka planına ve estetik ile olan ilişkisine yer verilecektir. Ayrıca Aydınlanma dönemine hâkim olan felsefe ana hatlarıyla betimlenerek, Romantizmin Aydınlanma ile karşıt olup olmadığı incelenecektir. Bu bağlamda Romantiklerin Aydınlanma ilkelerini hangi açılardan eleştirdikleri veya destekledikleri gösterilmeye çalışılacaktır. Son olarak Romantiklerin olumlayıcı ve yapıcı bir güç olarak sanata verdikleri önem üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erken Alman Romantizmi, Aydınlanma, Estetik, Akıl, Sanat, Doğa, Modernizm, Kritisizm.

Abstract

On The Early German Romantics' Attitudes Regarding To The Enlightenment

In this study, Romantics' perceptions of nature, philosophical background of romanticism and its relationship with the aesthetic have been mentioned. Furthermore, by briefly describing the dominant philosophy of the period of the Enlightenment, whether Romanticism is an opposite idea for the Enlightenment will be investigated. In this context, the study tries to highlight how Romantics criticised and/or confirmed principles of the Enlightenment. Finally, Romantics' stress upon the art as an affirmative and constructive force will be emphasized.

Key Words: Early German Romanticism, Enlightenment, Aesthetic, Reason, Art, Nature, Modernism, Criticism.

---

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, DTCF, Felsefe Bölümü, bsumer@ankara.edu.tr

Giriş

Bu çalışmada Aydınlanma dönemine hâkim olan felsefe, ana hatlarıyla betimlenerek, dönemin akıl anlayışı üzerinde durulacak ve bu bağlamda Erken Alman Romantizminin arka planında yer alan düşünürlerin görüşlerine yer verilerek, Erken Alman Romantizminin Aydınlanma ile karşıt olup olmadığı incelenecektir.

Çalışmada öncelikle, Romantiklerin doğa anlayışlarına, romantizmin genel olarak estetik ile olan ilişkisine ve romantizmin felsefi arka planına yer verilerek, romantikleri ‘bozulan birliği yeniden bulma’ amacına götüren sebepler açıklanmaya çalışılacaktır. Romantiklerin Aydınlanma karşıtı olup olmadığı tartışmasında, politik bir süreçten hareketle, Aydınlanma ilkelerini hangi açılardan eleştirdikleri ya da destekledikleri konusu üzerinde durulacaktır. Bu konuda özellikle Frederick Beiser’in görüşleri temel alınarak bir belirleme yapılmaya çalışılacaktır.

Alman Romantizmi genel olarak üç döneme ayrılır: 1797’den 1802’ye kadarki süreyi kapsayan ve Erken Romantizm olarak adlandırılan Frühromantik, 1815’e kadar olan Hochromantik (Romantizm) ve 1830’a kadarki Spätromantik (Geç Romantik). İlk olarak Berlin’de ortaya çıkan ve sonrasında Jena’ya yerleşen bu grup içinde, kardeş August Wilhelm Schlegel ve Friedrich Schlegel, romancı Ludwig Tieck, doğa filozofu Schelling, teolog Schleiermacher, sanat tarihçisi Wackenroder ve Novalis takma adını kullanan şair ve filozof Hardenberg ile Hölderlin yer alır. F. Schlegel, romantik grubun estetik ideallerini ilk olarak formüle etmesi ve bunları ‘Athenäum’ dergisinde yayınlaması bakımından romantizmin önde gelen isimlerinden olmuştur.

Felsefi Romantizm

Romantikler arasında tam bir düşünsel bütünlükten söz etmek ve romantizm konusunda bir genelleme yapmak oldukça zordur. Bu nedenle, bir genellemeden ziyade romantiklikten neler anlaşılabilirdiği üzerinde durmak gerekir. Romantik düşünürler arasında birtakım farklılıklar olsa da, genel olarak romantizm hareketi, Alman düşüncesinde çok önemli bir yere sahiptir. Onun önemi, Batı düşüncesini dönüştüren bir hareket olmasıdır. Copleston, romantizmi sistemli bir felsefe olmaktan çok, yaşama ve evrene karşı bir ‘yaşam tutumu’ ya da bir ‘yaşam duygusu’ olarak almak gerektiğini belirtir. O, romantizmin belirgin bir tanımını yapmanın olanaksızlığını şu cümlelerle ifade eder:

Romantik tını tanımlamak aşırı ölçüde güçtür. Ne de onu tanımlayabilmemiz beklenmelidir. Ama, hiç kuşkusuz belirgin özelliklerinden söz edilebilir. Örneğin, Aydınlanmanın eleştirel, çözümsel ve bilimsel anlayış üzerinde yoğunlaşmasına karşın, romantikler yaratıcı imgelemin gücünü ve duygu ve sezginin rolünü yücelttiler. Sanatsal dehâ *le philosopheun* yerini aldı. Ama yaratıcı imgelem ve sanatsal dehâ üzerine getirilmiş olan vurgu insan kişiliğinin özgür ve tam gelişimi üzerine, insanın yaratıcı güçleri üzerine ve olanaklı insan deneyiminin varlığından yararlanma üzerine genel vurgunun bir parçasını oluşturdu. Başka bir deyişle, vurgu tüm insanlara ortak olandan çok her bir insan kişiliğinin özgünlüğü üzerine getirildi. (Copleston, 1996:24).

Burada Schelling etkisi ile ilişkili olan yaratıcı kişilik üzerine vurgudan da anlaşıldığı gibi, romantiklerin değişmez evrensel yasa ve kuralları dönüştürme yönünde bir eğilimleri olduğunu söyleyebiliriz. Onların yaratıcı dehâya verdikleri önem yanında, *doğa* anlayışları da bir diğer önemli noktayı oluşturur. Doğayı insandan ayrı ve ona zıt bir kavrayış içinde anlamak yerine, romantikler, doğaya gizeme bürünmüş, tinselliğe sahip canlı bir bütün olarak bakma eğilimindedirler. Onların doğaya bağlılıkları, insanın ikincil konumda olduğu gibi bir yanlış anlamaya yol açmamalı; insanın özgür yaratıcı kişiliğini vurgulamaları da göz önünde tutulmalıdır. Dolayısıyla doğa, insan tininde doruğuna ulaşır ve romantik doğa düşüncesi, insan tininin kendini açıklaması olarak anlaşılır.

Romantizm genel olarak edebiyatla olan ilgisi bağlamında dile getirilmiştir; ancak akımın hiç de hafifsenmeyecek felsefi bir arka planı olduğu unutulmamalıdır. Romantikler arasında Schlegel; Novalis ve Hölderlin'e oranla felsefeyle daha çok ilgilenmiştir. Erken romantikler, hayatlarının belli bir döneminde Aydınlanmanın ilkelerini taşıyıcılar da genel olarak bu düşünce sistemine karşıdurlar. Başlangıç ân'ının en mükemmel ân olduğunu, sonrasında bu mükemmelliğin modernite ile bozulduğunu savunan romantiklerde, sonsuza ve koşulsuza duyulan özlem, hep varolan bir idealdir. Bu ideali Nietzsche'nin 'bengi dönüş' kavramıyla ilişkilendirebiliriz. Nietzsche de ilk (doğal) olandaki mükemmelliği savunmuş ve daha sonra değerlerin *decadence*'a uğradığını söyleyerek, bu sürecin sürekli tekrarlanacağını vurgulamıştır. Romantikler ile Nietzsche arasındaki ilişkiyi Megill, Ernst Behler'e referansla şöyle ifade eder:

Behler, çok önemli denemesi 'Nietzsche ve İlk Romantik Okul'da Nietzsche'nin düşüncesi ile 1795 ile 1800 yılları arasında *Athenäum* dergisi etrafında

toplanmış olan kişilerin düşüncesi arasındaki ilişkiyi inceler...Behler, Nietzsche'nin yazılarında önemli bir yeri olan birçok temanın daha önce Schlegel çevresinin yazılarında görüldüğünü gösterir. Her ikisinde de bir 'yeni mitoloji' arayışında tezahür eden benzer bir mitoloji kültü, sanatın benzer bir biçimde kutsallaştırılması, kültürel zevksizlik [*philistinism*] karşısında duyulan benzer bir hoşgörü, fragman ya da aforizmalara dayalı bir üsluba yönelik benzer bir tercih, Grek ruhunun yeniden canlandırılmasına dayalı bir 'estetik devrim' yönündeki benzer bir arzu, benzer bir 'estetik düşünce' arayışı ve 'felsefenin geleceği'nin bir şekilde sanat kaynaklarına bağlı olacağı yolundaki benzer bir beklenti olduğuna dikkat çeker. (Megill, 2008:36).

Romantizmin estetik karakteri son derecede önemlidir. "Mesele sadece, kısıtlayıcı ve uzlaşımın fazlaca esiri olmuş bir klasisizmin yavan kurallarından artık kurtulmuş olan şair ve sanatçının, Romantik özgürlüğün numunesi olarak görülüyor olması değildir. Bu Romantik görüşün önemli bir yönüydü elbette, ama bizi daha çok ilgilendiren şey yalnızca sanatçının değil sanatın kendisinin de, yalnızca şarkıcının değil şarkının da yüceltilmesidir" (Megill, 2008:35). Romantik düşünürlerin çoğu, sanatı gerçeğin tezahürü olarak görmüş ve Aydınlanma akıl'ının karşısına koymuştur. Sanatsal yaratımdaki dehâ üzerinde duran romantikler, sanatçının yapıtına eşit olmadığı görüşünden hareketle, sanatı sanatçıdan daha üstün tutmuştur. Böylece sanat, Aydınlanmanın sınırlayıcı öznesinin ötesine geçmiş olmaktadır.

Romantiklerin doğa anlayışı maddecilerinkinden farklıdır. Onlar doğaya bir sanat eseri olarak bakmış, özellikle Novalis ve Hölderlin doğayı tanrının bir eseri ve kendini açması olarak görmüştür. Romantiklerin amacı, bölünmüş insanın birliğini yeniden kurmaktır. Burada Aydınlanmanın zirvesi olarak Kant'la bir hesaplaşma söz konusudur. Kant insan aklının bilme, isteme/eyleme ve hissetme/yargı verme edimlerine bir bağımsızlık kazandırmak istemiştir. Ancak Kant, bu üç edime bir özerklik kazandırarak *praksis* felsefesine yol açmakla birlikte, teorik akıl ve pratik akıl arasında bir bağ kuramamıştır.

Romantikleri rahatsız eden mesele de, bu ayrımın gizlidir: Onlara göre, ruh ve madde ayrımının yerini, sezgi ve kavram ayrımı almıştır. Bu ayrımı ortadan kaldırma amacından hareketle, Schlegel tüm doğa ve bilimin sanat olması gerektiğini, bunların bir sentezi olması gerektiğini savunmuştur

(Beiser, 2003: 15). Ancak birliği yeniden kurmak imkânsızdır. Bir kere ayırım oluştuktan sonra, özlem duyulan ayrılaşmamış varlığa dönüş kolay değildir; sonlu dünyada bu gerçekleşemez. Bu, zihnin kendi kendini yok etmesidir (Henrich, 2002:293).

İnsanlar bu dünyada ayırımı aşmanın tüm yollarını deneyimlemiştir. Hölderlin Hyperion'da eski yunanı yeniden canlandırma ve sonrasındaki hayal kırıklığından söz etmiş; Grek dünyasını –ki burada kastedilen presokratikler olsa gerek- 'kutlu birliğin' olduğu altın çağ olarak nitelemiştir:

Biz o mutlu birliği, kelimenin tam anlamıyla Varlığı kaybetmişiz. Ona erişmemiz, onu elde etmemiz için de önce kaybetmemiz gerekiyordu. Dünyanın o barışıcı *en kai pan*'ından zorla ayrılıp uzaklaşıyor ve aynı şeyi bu kez kendiliğimizden kurmaya çabalıyoruz. Tabiatla bozmuşuz. Vaktiyle, kanımızca, tek bir varlık olan şey, şimdi kendi kendisiyle boğuşuyor, efendilik ve kölelik iki tarafın arasında yer değiştirmekte, bazen dünyayı her şey ve kendimizi bir hiç görüyoruz, yine bazen kendimiz her şeyiz de dünya bir hiçmiş sanıyoruz. Hyperion da bu iki kutubun arasında bocalıyordu (Hölderlin, 1965: 112).

Mutlu birliğin olduğu Grek dünyasında, modern dünyadaki özne-nesne, birey-devlet karşıtlığı yoktur. Burada idealizm ile realizmin bir sentezi söz konusudur. Grek dünyasındaki bu birlik, modernizmin ve Aydınlanmanın bakışıyla parçalanmış ve içerdiği tinsellik yok edilmiştir. Ayrıca Hölderlin birliğin ancak *aşk* ile gerçekleşebileceğini ve aşkla yeniden kurulabileceğini belirtmiştir (Frank, 2004:122). Romantizm aşk ile karşıtlıkları ortadan kaldırarak, özgürlük ve aşkı birleştirmiştir. Hâlbuki klasik anlayışın karşıtlık felsefesinde bu ikisi çatışır.

Romantizm ve Aydınlanma

Romantizm genel olarak kendini önceleyen çağa, Aydınlanma ya da akıl çağına bir tepki ya da bir protesto olarak betimlenir. Bu betimlemede elbette gerçeklik payı vardır. Ancak yine de bu tepkiyi ana unsur olarak öne çıkarmak bizi romantik hareketin pozitif içeriğini görmekten uzaklaştırır. Her ne kadar 18. yüzyılın mekanik bilimine karşı çıkmış olsalar da romantikler bilime karşı değildir.

Felsefede bir ilk ilke ile başlamanın Romantiklerin düşüncesinde yer almadığı konusu dikkate alınır, temele akli alan Aydınlanma ile karşıt görüşte olduğu ortadadır. Modern dünya birliği bozmuştur. Romantikler birliği bozacak, ayrışmalara neden olacak tüm ilkeleri reddetmiştir.

Alman romantizminin Aydınlanma karşıtı olduğu konusunda ya da romantizmin Aydınlanma üzerinden karşıtlıklarını ve antitezlerini belirleyerek ortaya çıktığı konusunda yaygın bir görüş vardır. 1830 ve 40'larda Alman liberaller ve sol-Hegelciler romantizmi Aydınlanma karşıtı gerici bir hareket olarak görmüşlerdir. Ancak 19. yüzyılın sonlarından başlayarak, 1920'ler ve 30'larda yükselen bir görüş de, Alman ulusalcılar ve muhafazakârlar tarafından oluşmuş; onlar da romantizmin Aydınlanma karşıtı olduğuna inanmış, ama bu karşıtlık onların romantizme düşman olmalarına değil, onu kucaklamalarına neden olmuştur. Çünkü onların nazarında Aydınlanma, Alman ruhuna düşman ve Fransa'dan gelen yabancı bir ideolojidir, dolayısıyla bu karşıtlık bir kusurdan öte bir meziyet olarak görülmüştür (Beiser, 2003:43).

Beiser, Romantizm ile Aydınlanmanın genelde üç bakımdan ayrıldığını söyler: Öncelikle Romantizm Aydınlanmanın *akılcılığı* yerine *estetizm* ile işe başlamıştır. Aydınlanma en yüksek yetki olarak *akıl*'ı görürken, romantikler bu yetkiyi bütün kavramsallaştırmalarımızın, yargılarımızın ve düşünmemizin üstünde yer alan *sezgiye* ve sanat duygusuna vermiştir. Bu yüzden Romantizm, çoğu kez 'antirasyonalizm' ya da 'irrasiyonalizm' ile suçlanmıştır. İkincisi; romantikler Aydınlanmayı toplum yaşamını ikincil kılıp, bireyciliği öne çıkarması bakımından eleştirmiştir. Aydınlanma, toplumu ve devleti sadece, içindeki bireylerin mutluluğunu sağlama ve haklarını koruma eğiliminde görürken, romantikler toplumsal yaşamın kendisinin başlı başına bir amaç olduğunu söylemişler ve bireylerin bu amaç uğruna kişisel çıkarlarından feragat etmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Romantikler topluluk refahının herhangi bir bireyin hak ve özgürlüğünün üstünde olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Üçüncü olarak, romantizm, özü itibarıyla, kilise ve devletin ayrılması, dini hoşgörü ve bireyin özgürlüğü gibi Aydınlanmanın liberal değerlerinden ayrılan, konservatif bir ideolojiye yakındı. Bu yüzden Friedrich Schlegel, Adam Müler ve Zacharias Werner gibi bazı romantik düşünürler Roma Katolik Kilisesi'ni değişikliğe uğrattırırken; Ludwig Tieck ve Novalis gibi diğer düşünürler Katolisizm'e sempati duymuşlardır. Özetle, Aydınlanmanın rasyonalizmi, bireyciliği ve liberalizmi ile romantizmin irrasiyonalizmi, toplumsallığı ve konservatizmi birbirine karşıt görüşlerdir (Beiser, 2003: 44).

Alman Romantizmin Aydınlanma karşıtı olduğu yönündeki bir genelleme yanıltıcı olabilir. Çünkü her şeyden önce Alman Romantizmi birçok aşamadan geçen, çeşitli dönüşümler geçiren çok yönlü bir hareketti. Bu bakımdan Romantizmin üç farklı döneminde Aydınlanma ile ilişkisi değişikliğe uğramıştır. Ancak özellikle Friedrich Schlegel ve Müler gibi bazı romantiklerin daha konservatif olduğu ve dolayısıyla Aydınlanmanın bazı

merkezi değerlerine daha düşmanca yaklaştıkları doğrudur. Fakat bu durum Geç romantizmin yalnızca birkaç düşünürü için geçerli olup, bu hareketin daha önceki aşamaları için geçerli değildir. Bu nedenle tüm romantizmi tek bir temel üzerine inşa etmek, anakronizm tehlikesine düşmek demektir (Beiser, 2003:46). Ayrıca Alman Romantizmi dönemlerinin hiç birinde Aydınlanmaya olan tutum, açık ve net bir yadsıma şeklinde olmamıştır. Dolayısıyla her dönem kendi içinde ele alınmalıdır.

Erken romantiklerin Aydınlanmaya olan tutumlarına baktığımızda, öncelikle olumsuz bir tavırla karşılarız. Schlegel, Novalis ve Schleiermacher'ın, Fransız filozoflarına ve Berlin Aydınlanmacılarına atıfta buldukları her durumda bir karşı çıkış söz konusudur. Onlar Fransız filozoflarının *hedonizm*, *materyalizm* ve *faydacılık* anlayışlarına karşı çıkmış, dünyayı salt bir makine olarak görmelerini ve yaşamlarında sanat ve din gibi daha yüksek değerlere yer vermemelerini eleştirmişlerdir. Berlin Aydınlanmacılarına (başta Garve, Eberhard ve Nicolai olmak üzere) ise; Aydınlanmacı mutlakıyetçilik içindeki gerici inançları, dogmatik bir metafizik üzerindeki ısrarları ve akıl'a nihai bir otorite vermeleri konusunda karşı çıkmışlardır.

Bu eleştiriler, dönemin birkaç okulunu Erken Alman Romantizminin Aydınlanmaya amansızca karşı olduğu sonucuna vardırılmıştır. Fakat böyle bir çıkarsama, Aydınlanmayı, Fransız filozoflarının materyalizmi ve Berlin Aydınlanmacılarının deizmi ve mutlakıyetçiliği ile eşitleyen indirgemeci bir tutumu öngörmektedir. Bu tutum, Aydınlanmanın kişinin gücünü ve bireyselliğini kendi dışındaki otoritelerden bağımsız olarak geliştirmesi, kendini belirleme hakkı ve eğitim hakkı gibi birtakım temel değerlerini dışarıda bırakmış olur (Beiser, 2003: 47).

Beiser'e göre, Genç Romantikler Aydınlanmanın bu temel değerlerine sadık kalmış, Aydınlanmaya yönelik eleştirilerine rağmen, onun Radikal kriticizm ve Eğitim gibi iki temel ilkesini muhafaza etmeyi sürdürmüş, 1790'larda Aydınlanmanın bir krizle karşı karşıya kaldığı zamanlarda, bu değerleri sorgulamaksızın savunmuşlardır.

1780'lerin sonlarında Aydınlanma dış düşmanlardan çok, kendi iç gerilimlerinden ötürü bir tehlike içindeydi. Bu iç çatışmaların en önemlisi, Aydınlanmanın radikal kriticizminin onun eğitim idealini zayıflatması olarak görülüyordu. Çünkü radikal kriticizm sonu nihilizm ya da şüpheciliğe giden kökten bir eleştiriyi öngörürken; eğitim ideali, birtakım kesin ahlaki, siyasi ve estetik ilkelere bağlılığı öngörüyordu. Fakat ahlaki, siyasi ve estetik ilkeleri eleştirirken, onlara bağlılığı öğütleyen bir eğitim nasıl mümkün olabilir? (Beiser, 2003: 47).

Aslında buradaki sorun İlkçağın klasik bir sorunudur Beiser'e göre. Sokrates'in savunmasında iddia edilen de, yalnızca sorgulanmış yaşamın yaşama değer olduğu; çünkü erdem ve adalet hakkında konuşmayı bize onun sağladığıdır. Bu iddianın yanında Sokrates hiç birşey bilmediğini ve bu yüzden de en bilge kişi olduğunu iddia eder. Öyleyse; bu ikisi, yani hem tamamen bilgisizce bir tavır içinde olmak ve hem de erdem ve adaletin bilgisi bize nasıl rehberlik edecektir? Bu soru, Sokrates'i suçlayan Meletus ve Anytus'un sorusuydu (Beiser, 2003: 47). Geç 18. yüzyıl Berlin'inde Hamann ve Jacobi gibi önemli Aydınlanma eleştirmenleri de bunun gibi pek çok soruyu yeniden canlandırmışlardır.

Erken Alman Romantizminin göze çarpan özelliklerinden biri, sanata verilen büyük önemdir. F. Schlegel, Schleiermacher, Schelling, Novalis ve Hölderlin Alman kültürünün yeniden canlandırılmasında sanata temel bir rol vermişlerdir. Ressam, şair, besteci ve romancılar kültürel reformun öncüleri olarak, eğitimci rolünü üstlenmiş, Platon'un devletindeki tutumun tam tersine Genç romantikler, sanat üzerine yoğunlaşmış ve sanatçıları yüceltmişlerdir.

Niçin genç romantikler sanata büyük önem vermiş, sosyal, siyasal ve kültürel canlanmanın anahtarı olarak sanatla ilgilenmişlerdir? Bu sorunun cevabı Genç romantiklerin Aydınlanma ile ilişkilerini anlamak bakımından önemlidir. Onların estetikleri Aydınlanmanın önemli problemlerini çözme ve ideallerini çürütme anlamında önemlidir.

Erken romantiklerin estetizmi ancak Fransız devrimine tepkileri bağlamında anlaşılabilir. Fransız devrimi de öncelikle politik bir süreç bağlamında romantikleri etkilemiştir. Devrimin Erken Romantizm üzerine derin bir etkisi olmuş, onların politik bilinçlerini oluşturmuş ve sosyal, siyasal ve estetik düşüncelerinin temel problematğini kurlmalarına yardımcı olmuştur. Genç romantikler, eski rejimin çöküşünden hoşnut olmuş ve Fransız devrimiyle birlikte ayrımcılığın, baskının ve haksızlığın olmadığı bir çağa bakmışlardır. Tieck, F. Schlegel, Schleiermacher, Schelling ve Novalis özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerini onaylayarak, gerçek insanlığın sadece bir Cumhuriyet içinde gerçekleşebileceği üzerinde durmuşlardır (Beiser, 2003: 48).

Beiser'e göre, Novalis, Schlegel, Schleiermacher ve Schelling, sadece 1798 yıllarında devrimin eleştircisi olmuş, devrim tarafından teşvik edilmiş olduğuna inandıkları, 'egoizm, materyalizm ve modern sivil toplumun faydacılık' saldırılarına başlamışlardır. Onlar gerçek Cumhuriyetin, doğru yönetimin aristokrasi, monarşi ve demokrasinin bir karışımı olması gerektiğine inanmışlardır. 1800'lerin başlarında Novalis ve Schlegel'in

özgürlük, eşitlik ve kardeşlik idelerini pekiştirdiklerini görürüz (Beiser, 2003: 48). Dolayısıyla kendimizi Erken Romantizm ile sınırlandırdığımızda ‘bir romantik muhafazakârlıktan’ söz etmek söz konusu olamaz. Genç romantikler, Aydınlanmanın liberal ve ilerici ideallerine bağlı kalmışlardır.

Genç romantiklerin temel politik sorunları şuydu: Alman ulusunu ahlaki, politik ve estetik bir eğitim ile Cumhuriyetin getirdiği yüksek idealara hazırlamak. 1790’ların Almanya’ında entelektüeller olarak onların görevi, ahlaki, estetik ve dini standartları tanımlamaktı. Athenäum’da da bu amaçlarını vurgulama çabası içindeydiler. Böylece Cumhuriyet birtakım kültür idealleri ve erdem modelleri sunabilirdi. Dolayısıyla, 1797’den 1800’e kadarki çok önemli gelişim yıllarında, romantikler ne devrimci ne de gerici olarak nitelendirilir. Dahası, onlar Schiller, Herder, Humboldt, Wieland’ın klasik geleneğine göre reformcu ve ılımlı olarak görülürler (Beiser, 2003: 49).

Böylece Erken romantiklerin sanata verdikleri önem, bu politik sürecin belirleniminin ardından açığa çıkmış olur. Erken romantikler, sanatı eğitimin temel aracı ve sosyal ve politik reformun anahtarı olarak görmüşlerdir. Romantikler için eğitim, sosyal ve politik değişimin önşartı ve kalıcı Cumhuriyetçi bir anayasanın temel ögesidir. Onlar için eğitim, estetik bir karaktere sahip olmalıdır. Çünkü yalnızca sanat, insanlığın bölünmüş güçlerini birleştirebilir, bir erdem modeli sağlayabilir ve insan eylemlerine ilham verebilir. Bu açıdan romantikler hemfikirdi. Yine romantikler, aklın en yüksek ediminin tüm düşünceleri içine alan estetik bir edim olduğu, tinin felsefesinin estetik nitelik taşıdığı, estetik bir duyum olmadan, hiçbir şeyde hünerli olunamayacağı konusunda da uzlaşmışlardır. “Şiir yüksek saygınlığını bu yolla kazanır ve tekrar başlangıçtaki haline döner: insanlığın öğretmeni. Ne felsefe ne de tarih, yalnızca şiir tüm diğer bilim ve sanatlardan uzun yaşayacaktır” (Dellaloğlu, 2002:146).

Romantizm ile Aydınlanma arasındaki bu ilişkilerden sonra Romantikleri önceleyen kişiler olarak Herder ve Hamann ile romantiklerin kendini bulduğu felsefi ortamdan söz etmek gerekir.

18. yüzyılda, Newton’un fizik alanındaki başarısının ahlak ve siyaset alanlarına da mutlaka uygulanabileceği üstünde hayli yaygın bir mutabakat vardı. Bu konuda Berlin şunları söyler:

Newton, ustalıklı birkaç darbeyle kargaşayı görelî bir düzene indirgemeyi başarmıştı. Çok az sayıdaki açık-seçik fizik-matematik önermesinden evrendeki her zerrenin konumunu ve hızını çıkarıyordu; kendisi çıkarılamıyorsa bile, insanların eline uygularlarsa

çıkarsayabilecekleri silahlar vermişti; herhangi bir zeki insanın kendi başına kullanabileceği silahlar. Hiç kuşkusuz, fizik dünyasında bu tür bir düzen kurulabiliyorsa, insanların bağdaşamayacak ilkeler adına birbirleriyle uğraştığı, birbirini öldürdüğü, ve yok ettiği ve birbirini aşağıladığı ahlak, siyaset, estetik dünyalarında ve insan kanısına dayanan kargaşa dünyasının geri kalanında da, aynı yöntemler eşit ölçüde göz kamaştırıcı ve kalıcı sonuçlar ortaya koyabilirdi” (Berlin, 2004: 42).

Aydınlanma'nın iyi bir temsilcisi olan Montesquieu, insanların her yerde aynı olmadıklarına değinerek, temel ilke aramanın bir görecelilik olacağını söyleyerek, Aydınlanma içerisinde ilk çatlağı oluşturmuştur. Montesquieu'nun söylediği, bütün insanlar gerçekte aynı şeyleri, yani, mutluluk, doyum, uyum, adalet, özgürlük istedikleri halde, farklı koşullarda bu şeylere erişmek için farklı yollara başvurmanın zorunlu olduğudur. Böylece artık her yerde, herkes için uygun ezeli doğrular ve ezeli değerler olduğu düşüncesi değişmiştir (Berlin, 2004: 51). Daha sonra Hume, nedensellik ilkesiyle Aydınlanma filozoflarının inandıkları zorunlulukların ve evreni oluşturan sıkı mantıksal ilişkiler ağının gerçekten var olmadığını göstererek, Aydınlanma düşüncesini sarsmıştır.

Berlin'e göre, Montesquieu ve Hume, Aydınlanma'nın genel görünüşüne –biri her şeyin her yerde aynı olmadığını göstermekle, ötekiyse hiç zorunluluk olmadığını, yalnızca olasılıklar bulunduğunu söylemekle- bu çentikleri atmış olmalarına karşın, çok da büyük bir fark yaratmamışlardır. Aydınlanma'ya ilk saldırı çok farklı bir çevre olan Almanlardan gelmiştir (Berlin, 2004: 54). Yine Berlin, Aydınlanma'ya en şiddetli darbeyi indiren ve bütün romantik süreci başlatan bir düşünür olarak Hamann'a dikkati çekmiştir. Hamann genel önermelerin çeşitli olan şeylerde ortak olanları alması ve özgül olanları dışarıda bırakması sebebiyle, bu türden önermelerin, insan toplumuna uygulanmaması gerektiği görüşündedir. Onun için yaratma, tanımlanamayacak ve betimlenemeyecek kişisel bir eylemdir. Dolayısıyla tüm Aydınlanma öğretisi, ona insanın zengin dünyasını dar kalıplar içinde algılayarak, insanlarda canlı olanı yok ediyor gibi görünmüştür.

Hamann'ın romantikliği önceleyen görüşlerinin yanı sıra, romantikliğin gerçek babası olarak görülen ikinci isim Herder'dir. Pek çok Aydınlanmacı eğilime ve özellikle *ilerleme* ülkücülüğüne karşı çıkan biri olarak Herder, çağının düşüncesi ile birçok noktada karşıtlıklar içermiştir. Herder'e göre, doğada olduğu gibi tarihte de sürekli bir oluşma ve canlılık ve çeşitli organizmaların birbirine karşı sürekli bir savaşı vardır. Doğa da, tarih de,

durmadan değişen, yeni biçimlere bürünen, oluş halindeki alanlardır. Bu görüşleriyle Herder, Alman Tarih Okulu'nu, Dilthey'ı ve özellikle Alman Romantiklerini etkileyerek, Romantikliği önceleyen bir düşünür olmuştur.

Romantikler için her felsefi etkinliğin dayandığı taban Ben'dir. Ben ise, karşısına koyduğu doğa gibi, karşısına koyduğu tarihi de 'kendi örneğine göre', yani yine kendisinden hareket ederek kavrar. Ama bu tinsel edim, sadece bir 'kavrama' değil, Fichte'nin belirttiği gibi bir *eylem*dir de. Bu yüzden bizim tüm bilgi etkinliğimiz, Schiller ve Schelling'de olduğu gibi yaratıcı bir etkinliktir (Özlem, 2004:132).

Romantiklere göre, öznel zaman, mutlak zamanın temsilidir. Mutlak zamanın, bir anlatı olarak insanileşmesi, zamanın öznelleştirilmesine ve kendilik bilincinin zamanın içine sokulmasına işaret eder. Schlegel "Tarihin öznesi, pratik olarak gerekli olanların gerçekleşmesidir" (Schlegel, 1998: 50) derken, mutlak zamanın, öznelleştirme yoluyla temsiline vurgu yapmış olur.

Sonuç

Romantikler, doğa bilimleri alanının sınırları içinde bile olsa doğanın nedensel yasalara indirgenemeyeceğini savunmuşlardır. Doğanın mekanik bir biçimde düşünülmesi, romantik tutumun dışındadır. Romantikler estetiği bir özgürleşme süreci olarak görürken, modernizm estetizmi metalaştırdığı nesnelere için kullanmıştır. Romantizm, modernitenin dünyayı parçalara ayırıcı tavrına karşı çıkmıştır.

Alman romantikleri, Aydınlanma eleştirisinden başlayarak genel anlamda bir modern toplum eleştirisi ortaya koymuşlardır. Romantiklerin Aydınlanma ile olan ilişkisi sorunlu bir ilişkidir. Romantizm, Aydınlanma eleştiricisidir ama bir irrasyonalizme de indirgenemez.

Erken Alman Romantizmi Aydınlanma'nın 'eğitim ve radikal kriticizm ideali'ne bağlı kalmıştır. Aydınlanma dünya üzerindeki her şeyin eleştirilmesini, mutlak bir eleştiriyi ilan ettiğinde; Novalis, Hölderlin, Schlegel ve Schleiermacher, bu eleştiri değerini, bütün felsefe, sanat ve bilimin vazgeçilmezi olarak görmüştür. Aynı zamanda radikal kriticizm ideali; din, ahlak, bilim ve sosyal kuralların kusursuz bir eleştirisi olarak, Athenäum'un rehber motiflerinden biri olmuştur (Beiser, 2003: 51).

1790'ların sonlarında, radikal kriticizmin birtakım rahatsız edici sorunları gündeme gelmiştir. Öncelikle kriticizm, sonu gelmeyen bir şüpheciliğe yol açmıştır. Radikal kriticizmin rahatsız edici başka bir sonucu, doğadan yabancılaşmış bireyler oluşturmasıdır. İnsan artık, bilimsel araştırmaların konusu olarak, sıkı bir gereklilik ve düzenlilik içinde salt bir makine gibi görülmeye başlanmıştır. Genç romantiklere göre, radikal

kritisizmin en problematik sonucu, modern insanın topluluk duygusunu -bir gruba ait olma hissini- kaybetmesine sebep olmasıdır. Romantikler, insan varlığının özünde sosyal varlıklar olduğunu ve karakteristik özelliklerini yalnızca bir grup içinde gerçekleştirebileceklerini vurgulamıştır. Oysa birey, eleştiri altındaki sosyal ve siyasal hayatın tüm formlarını bir araya getirerek, bunları irrasyonel otoritenin bir biçimi olarak algılayıp, bireysel otonomisine bir tehdit olarak görmeye başlayınca radikal kritisizm yalnızca şüphecilığe değil, anarşizme de yol açan bir kapı olarak görülmeye başlamıştır (Beiser, 2003: 52).

Radikal kritisizm Aydınlanmanın tutarlılığı konusunda birbiriyle çelişen birtakım önemli sonuçlar doğurmuştur. Kritisizmin bir şüphecilikle sonuçlandığı dikkate alınırca, ahlaki, politik ve dini ilkeler ışığında bir eğitim nasıl gerçekleşecektir? Ve radikal kritisizm, bir anarşizm içinde son buluyorsa, insanlardan toplum içinde üretken ve sorumluluk sahibi bireyler olmasını nasıl bekleyebiliriz? (Beiser, 2003: 53).

Erken Romantikler Aydınlanma'nın bu iki idealine bağlı kalmış olsalar da, bu tehlikenin farkındalardı ve bu problemden kaçış olmadığını biliyorlardı. 1790'larda Erken Romantiklerin karşılaştığı temel problem buydu. Onlar, Aydınlanma'nın yarattığı boşluğu doldurmaya; bireysel özgürlüğümüzü kaybetmeden, doğa ve toplumla olan birliğimizi ve inançlarımızı yeniden kurmaya çalışmışlardır. Ya da kısaca, Aydınlanma'nın eğitim ideali ile radikal kritisizm taleplerini uzlaştırma yoluna gitmişlerdir.

Bu uzlaşım da onların sanat anlayışlarında yatıyordu. Romantikler, yalnızca 'sanat' aracılığıyla doğa ve toplumla birleşeceklerine ve inançlarını restore edebileceklerine inandılar. Yalnızca sanat, kritisizmin yıkıcı gücü tarafından boşalan yeri doldurabilirdi. Akıl, özünde negatif ve parçalayıcı bir güç iken, sanat, pozitif ve üretici bir güçtür. Sanat, imgelem yoluyla bir dünya yaratma gücüdür.

KAYNAKÇA

- BEISER, Frederick, C. (2003). *The Romantic Imperative*, Harvard University Press.
- BERLİN, Isaiah. (2004). *Romantikliğin Kökleri*. (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Yapı Kredi.
- COPLESTON, Frederick. (1996). *Felsefe Tarihi Alman İdealizmi*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea.
- DELLALOĞLU, Besim. (2002). *Romantik Muamma*. İstanbul: Bağlam.
- FRANK, Manfred. (2004). *The Philosophical Foundations of Early German Romanticism*. (Tr. Elizabeth Millan- Zaibert). State University of New York Press.
- HENRICH, Dieter. (2002). *Between Kant and Hegel*. ed: David S. Pacini, Harvard University Press.
- HÖLDERLİN, (1965). *Hyperion*. (Çev. Melahat Togar). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEGILL, Allan. (2008). *Aşırılığın Peygamberleri*.(Çev: Tuncay Birkan). Ankara: Ayraç.
- ÖZLEM, Doğan. (2004). *Tarih Felsefes.*, İstanbul: İnkılâp.